

G. F. ABBOTT

“ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ,,

Μετάφρασις ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ἀποσπασμάτων του περὶ Μελενίκου
ὑπὸ Φιλίππου Σ. Δραγούμη⁽¹⁾

A'

ΑΦΙΞΙΣ ΕΙΣ ΜΕΛΕΝΙΚΟΝ

Ο ποταμὸς κατὰ τὴν εἰσοδόν του εἰς τὸ Μελένικον χωρίζεται εἰς δύο ακλάδους, οἱ δποῖοι χρησιμεύουν ὡς κύριοι δρόμοι τῆς πόλεως. Αἱ ὅχθαι, αἴτινες, ὅσον περισσότερον πλησιάζει κανεὶς πρὸς αὐτήν, γίνονται ἀποτομώτεραι εἰς τοῦτο τὸ μέρος ὑψώνονται πολύ. Αἱ ὁφρύες των διασχίζονται ἀπὸ φυάκια καὶ μέσα εἰς τὴν κοίτην ὑπάρχουν κτισμέναι ἐντὸς τῶν πλευρῶν τοῦ συμπαγοῦς βράχου οἰναποθῆκαι.

Τὰ οἰκήματα καταβαίνουν ἀπὸ ἀπότομον λόφον καὶ ἀνέρχονται τὸν ἀπέναντι καὶ οἱ ἐπικρεμάμενοι ἔξωσται, αἱ προέχουσαι ἐστίαι καὶ στέγαι, ἥ μία σειρὰ ἐπάνω τῆς ἄλλης, φθάνουν ἔως τὰς δύο κορυφάς. Μερικὰ στραβοδίβολα δρομάκια, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σκαμμένα, εἰς τρόπον ὡστε νὰ σχηματίζουν σκαλοπάτια, εἰσδύουν μεταξὺ τῶν οἰκιῶν. Αὕτα εἶναι αἱ πάροδοι τῆς πόλεως.

Τὸ Μελένικον εἶναι ἀρχαία βυζαντινὴ πόλις καὶ ἀκόμη κρατεῖ πάμπολλα ἵχνη τῆς καταγωγῆς του. Αἱ ὀνομασίαι τῶν μαχαλάδων του, καθὼς καὶ αἱ τῶν κατοίκων θυμίζουν σκονισμένα μεσαιωνικὰ χρονικά. Μοῦρτζος, ὑπάρχει ὄνομα μιᾶς γειτονιᾶς. Παλαιολόγος, ὄνομα οἰκογενείας, Κομνηνή, Θεοφανώ, Λάσκαρις καὶ ἄλλα ὀνόματα, γνώριμα εἰς τὸν μελετῶντα τὴν Βυζαντινὴν Ἰστορίαν, ὑπάρχουν ὅσον κοινὰ τὰ ἴδια μας Tom, Bick καὶ Harry καὶ συμφωνοῦν τόσον τελείως μὲ τὸ περιβάλλον, ὡστε δὲν προκαλοῦν τὸ μειδίαμα, ποὺ ἀναγκαστικῶς ἐμφανίζεται εἰς τὰ χείλη, τοῦ ἀκούοντος τὰς ἀρχαιορεπεῖς ὄνομασίας τῆς Νοτίου Ἑλλάδος. Δείγματα ἀσυνειδήτου κωμικότητος, ὅπως τὸ ἔξης :

«Ω κακὴ Κλυταιμνήστρα, κάνεις τὸν Ἀγαμέμνονα (ἔνα σκυλλάκι) νὰ οὐρλιάζῃ» δὲν ἥμπορεῖ νὰ εնρεθοῦν εἰς τὸ Μελένικον. Ἐδῶ τὸ ἀρχαῖον πραγματικῶς ἐπιζῆ, δὲν ἀναζῆ σχολαστικά.

(1) Δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον τῷ 1907—1908 εἰς τὰ τεύχη 5 καὶ 6 τοῦ περιοδικοῦ «Ἐθνικὴ Ψυχή», καὶ ἀναδημοσιευομένη τῇ ἀδείᾳ τοῦ κ. Δραγούμη ὡς λίαν ἐνδιαφέρουσα, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως.

Ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ Μελενίκου ἦσαν πολιτικοὶ φυγάδες ἀπὸ τὴν Πόλιν, μερικοὶ δὲ τῶν τωρινῶν διισχυρίζονται, ὅτι κατάγονται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐπιφανεῖς καταδίκους. Ἐως πρὸ δὲ λίγων ἐτῶν ὑπῆρχε βαθεῖα διάκρισις μεταξὺ τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῶν Ἀφεντάδων καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν Ὑποχειρίων—διάκρισις τῆς δποίας λείψανα ἀκόμη ἀνακαλύπτονται ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μεγαλυτέρων οἰκιῶν.

Εἰς μίαν ἀπὸ αὐτὰς μὲ εἰσήγαγον ἐντὸς εὑρυχώρου δωματίου ὑποδοχῆς, τὸ δποίον εἶχε τὸ πάτωμα ἐν μέρει ὑψωμένον, ὥστε νὰ σχηματίζῃ ἔξεδραν. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπάνω οἱ Ἀφεντάδες συνήθιζον κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς νὰ προσβλέπουν πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτοὺς κατωτέρους ψυητούς.

Εἰς περασμένους ἐπίσης χρόνους μεγάλη ἀντιπάθεια ὑφίστατο κατὰ τῆς ἐπιγαμίας τῶν δύο τάξεων. Ο καιρός, δμως, ἀνακαινιστής καὶ γενικὸς καθαριστής τῶν ἀραχνῶν, κατώρθωσε νὰ ἔξαφανίσῃ πάντα κοινωνικὸν φραγμόν. Ἐφ’ ὅσον ἐπερούσεν ὁ καιρός, ἵδιως μετὰ τὴν ὁμωμανικὴν κατάκτησιν, πολλοὶ τῶν Ἀφεντάδων ἔξεπεσαν, ἐν’ ᾧ ἀλλοὶ ἐκράτησαν τὰ πλούτη των ἀσπαζόμενοι τὴν ἀλλόθρησκον πίστιν, πολλοὶ δὲ τῶν ἐργατικῶν καὶ καλλιεργητῶν, οἱ δποίοι ἐσχημάτιζαν τὴν τάξιν τῶν Ὑποχειρίων, ἐπλούτησαν καὶ κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἐργον τῆς ἔξισώσεως ἐτελειώθη. Ἐν τούτοις ἡ σκιὰ τῶν παλαιῶν συνηθειῶν ἔως τώρα ἀκόμη σκεπάζει τοὺς παλαιοτέρους οἴκους.

Πολλοὶ Μελενικιῶται καυχῶνται διὰ τὴν λαμπρότητα, ἀληθινὴν ἥ φανταστικήν, τῶν προγόνων των, ἀν καὶ ὀλίγοι (ἄν ὅχι οὐδεὶς) ἔχουν τὰ μέσα νὰ ζήσουν μὲ ὑφος ἀρμόζον πρὸς τοιούτους διισχυρισμούς. Ὑπερηφάνεια καὶ πτωχεία συχνὰ εὑρίσκονται περιέργως συναδελφωμέναι· αὐτοὶ δὲ οἱ ὑπερήφανοι τοῦ Μελενίκου μὲ ἐνεθύμισαν τοὺς Ἰταλοὺς ἀριστοκράτας, τοὺς ἀπαντωμένους εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ἀνθρώπους, τῶν δποίων τὰ γενεαλογικὰ δένδρα δὲν εἶναι ἀρκετὰ οὐσιαστικά, ὥστε νὰ τοὺς παρέχουν εἴτε στέγασμα εἴτε θεομότητα, ἀνθρώπους μὲ ὄνόματα σημειωμένα συγχρόνως καὶ εἰς τὴν Χρυσῆν Βίβλον καὶ εἰς τὰς δέλτους τῶν χρεωκοπημένων, ἀνθρώπους, τῶν δποίων ἡ καταγωγή, κατ’ ἀντίθετον λόγον πρὸς τοὺς Ἀμερικανοὺς ἐκατομμυριούχους, εἶναι πολὺ μακρότερα τοῦ θυλακίου των.

Ἡ πόλις τοῦ Μελενίκου εἶναι ἀποκλειστικῶς ἔλληνική, ὅσις ἔλληνικῆς γλώσσης, ἀναπιύζεως καὶ παραδόσεων εἰς τὸ κέντρον χώρας καταληφθείσης ὑπὸ φιλοπόνου μέν, ἀλλὰ χονδροκεφάλου καὶ ἐντελῶς ἀνευ ἐνδιαφέροντος σλαυϊκοῦ χωριάτου. Ἡ πόλις ἔχει περίπου 3.000 κατοίκων· ὅλοι, πλὴν τῶν ὑπαλλήλων τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως μὲ τὰς οἰκογενείας των, ὅλγων Βουλγάρων ἀπὸ τὰ περίχωρα καὶ ἐνὸς ἥ δύο Ἐβραίων ἐμπόρων, εἶναι καθαρῶτατοι Ἑλληνες. Τὸ Μελένικον εἶναι ἔδρα Μητροπολιτική, τῆς δποίας ἡ δικαιοδοσία ἐκτείνεται ἔως εἰς τὴν Ἀνω Τζουμαϊάν. Συντηρεῖ μίαν πολὺ ὀραίαν σχολὴν ἀρρένων, εἰς τὴν δποίαν ἐννέα διδάσκαλοι διδάσκουν, καὶ

μίαν διμοίως καλήν, ἀν καὶ μικροτέραν, σχολὴν κορασίων, τὰ δύοια ὅδηγοῦνται ἐπὶ τῶν ἀποτόμων κλιτύων τοῦ Παρνασσοῦ ὑπὸ δύο γλυκυτάτων διδασκαλισσῶν, ἐκείνων ἀκριβῶς μετὰ τῶν δύοιων εἶχα τὴν εὐχαρίστησιν νὰ συνταξιδεύσω ἔως ἐδῶ· ὑπάρχει καὶ ἔνας ἱατρὸς μὲ παρισινὸν δίπλωμα.

‘Ο ἐπιβλητικὸς κύριος δ φέρων τὰ εὐγενικὰ ὅμματούάλια κατὰ τὴν ἀφιξέν μας ἐφάνη τόσον φιλόξενος, ὥστε νὰ μὲ προσκαλέσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του διὰ νὰ δροσισθῶ «μὲ καμιὰν χουλιαριὰν γλυκοῦ», καθὼς ἔλεγε μὲ εἰλικρινῆ εὐγένειαν. Ἀφιππεύσας λοιπὸν εἰς τὸ πλησιέστερον χάνι καὶ ἀφ’ οὗ ἐφρόντισα νὰ τοποθετηθοῦν ἀσφαλῶς αἱ ἀποσκευαί, ἔβαλα τὸ φέσι μου κατὰ τὸν παραδεδεγμένον συρμόν—ὅλιγον στραβά, δπως δ πύργος τῆς Πίστης—καὶ διηυθύνθην πρὸς τὴν κατοικίαν τοῦ διδασκάλου, πολὺ ὑπηρήφανος ἀπὸ τὴν ὅψιν μου καὶ κολακεύων τὸν ἕαυτόν μου δι τοι εἴφαινόμην μεγαλοπρεπῆς, τουλάχιστον, ὅσον πρίγκηψ σουλτανικοῦ αἵματος. Τοῦτο ἦτο φαντασία, ἡ δύοια γρήγορα διελύθη ἀλλ’ ἐν ὅσῳ ἐβάσταξε ἦτο πηγὴ ἄγνης εὐχαρίστησεως καὶ μ’ ἀρέσει ν’ ἀνακαλῶ τὴν μνήμην της.

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ κυρίου δρόμου, ἡ μᾶλλον τῆς κοίτης τοῦ ορεύματος, ἥσαν σειραὶ ἐμπορικῶν, οἰνοπωλείων, καὶ καφενείων, τὰ δύοια ἐκοινώνουν μὲ τὴν ἐπιφάνειαν, ἐπὶ τῆς δύοις ἐβάδιζα μὲ ξυλίνας κλίμακας· ταύτας ἀποσύρουν κατὰ τὰς πλημμύρας. Τὰ καφενεῖα ἥσαν παραγεμισμένα μὲ Τούρκους φέροντας ἐπισήμους μέν, ἀλλὰ λειωμένας στολὰς καὶ καθὼς ἐπερνοῦσα εἶχα τὴν ἀπογοήτευσιν ν’ ἀκούσω ἐκ μέρους των τὴν ἔξης παρατήρησιν.

«Μποὺ “Ιγγλις»=Αὐτὸς [εἶναι] ”Αγγλος, ἡ δύοια ἀπεδείκνυνεν, δι τοῦτο κόκκινο φέσι μου οὔτε τὸ ἥλιοκαμένον πρόσωπόν μου ἥσαν ἐπαρκῆ νὰ διαφυλάξουν τὸ incognito. Τοῦτο ἐδωκε θανατηφόρον πληγὴν εἰς τὴν ὑπερηφάνειάν μου καὶ ἥσθανόμην δι τοι εἴηστελίζόμην.

Τώρα γνωρίζω τὶ μ’ ἐπρόδωσε Τὸ βάδισμά μου. Οἱ Τούρκοι ποτὲ δὲν βαδίζουν μ’ ἀνοικτὸν βῆμα· διαν μὲν σχολάζουν, σύρονται, διαν βιάζωνται πάλιν, περιφέρονται ἀσκοπα καὶ τέλος, διαν πιστεύουν, ἡ μᾶλλον διαν ἐπιθυμοῦν νὰ πιστεύουν οἱ ἄλλοι, δι τοι μέσα εἰς τὰς ἀρτηρίας των φέει τὸ ιερὸν αἷμα τῶν Χαλιφῶν, τότε σαλεύουν σιγὰ ταλαντεύομενοι δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Ἀλλ’ ὅσον νὰ πετάξουν, τόσον καὶ νὰ ἀνοίξουν τὸ βῆμα των ἡμποροῦν.

Μετὰ μακρὰν καὶ κουραστικὴν πορείαν ἀνω τοῦ λόφου καὶ πάλιν κάτω κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἐφθασα εἰς τοῦ διδασκάλου τὴν ὑψηλὴν φωλεὰν καὶ ἀνελθὼν εἰς τὸ δεύτερον πάτωμα ενδέθην ἐντὸς μεγάλης εἰσόδου διασχιζομένης ἀπὸ φεύματα ἀέρος καὶ ἀποληγούσης ἀπὸ τρία μέρη εἰς δωμάτια. Εἰς ἓν ἔξ αυτῶν μὲ εἰσήγαγον καὶ σφίξας τὸ χέρι τῆς γρηῆς «Δασκάλας» ἐπισημάτατα, ὃσὰν νὰ μὴν εἴχαμεν ἀποχωρισθῆ πρὸ διλίγων λεπτῶν, κατέφυγα ἐπὶ χαμηλοῦ διβανίου ποὺ περιέστεφε τὸ δωμάτιον.

Σειρὰ ἀπὸ μικρὰ κιγκλιδωμένα παράθυρα ἄνοιγαν ἐπὶ ἀτελευτήτου κλίμακος κεραμιδιῶν μὲν θέαν φθάνουσαν ἔως κάτω, εἰς τὸ βάθος τοῦ κυρίου δρόμου τῆς πόλεως. Ὅψη λότερα ἐπὶ τοῦ τοίχου δευτέρα σειρὰ παραθύρων δὲν εἶχε καμίαν θέαν. Τὰ πελεκητὰ τζάμια των ἡσαν ἀπλῶς κοσμητικά. Εἰς τὸ μέσον τοῦ τοίχου ἔχασματο πλατυτάτη ἐστία, ἥ δοποία ἔξωθεν μὲν τῆς οἰκίας ἔξειχε πολὺ ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου, ἀπὸ μέσα δὲ παρουσίαζε καθαράν, περιποιημένην ὅψιν ἀσβεστωμένου τάφου.

Ἡ ἐστία εἰς τὸ ἀπομακρυσμένον τοῦτο καταφύγιον τῆς μεσαιωνικῆς ζωῆς παραμένει ἀκόμη τὸ κέντρον τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Πέριξ τῆς ἐστίας ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τὴν παραμονὴν τοῦ Νέου Ἐτους μαζεύονται προσεκτικὰ παρατηροῦντα τὰ σπινθιρίσματα «τῆς καιιμένης δάφνης, τὰ δοποία προαναγγέλλουν ἀφθονον ἐσοδείν εἰς τὰ χωράφια σας».

Ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς αἱ κόραι τοῦ Μελενίκου καίουν κόκκους κρανέας καὶ ἔκειθεν πορίζονται νυμφικοὺς οἰωνούς. Καὶ ὅταν αὖτα τὰ ὄνειρα πραγματοποιοῦνται, ὑποτίθεται ὅτι τὴν ὁραν, ὅπου φέρουν τὴν νύμφην ἀκουσαν εἰς τὸν νέον της οἶκον, τὴν «γωνιάν» ἀκριβῶς ἐρυθριάζουσα ποθεῖ. Τέλος, ἢρα γε ὑπάρχει ἐποχὴ οἰκογενειακῆς ἴστορίας ποὺ δὲν ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην καὶ δὲν συμβολίζει ἥ ἐστία;

Ἐνῷ, λοιπὸν, ἔκοιταζα εἰς τὰ βάθη τῆς ἐστίας ἔκεινης, ὅραμα παρουσιάσθη ἐμπρός μου—ὅραμα καιιμένων ἔγκλων καὶ ζωηρῶν προσώπων, ὅραμα ουτιδωμένου διηγηματολόγου καὶ κύκλου νεαρῶν ματιῶν ἀντανακλώντων τὴν λάμψιν τῆς φωτιᾶς καὶ τῶν κατορθωμάτων ἥρωος.

Ἡ ἀπέναντι γωνία ἦτο καθιερωμένη ὑπὸ κόγχης περιεχούσης τὰς χρυσωμένας ἄγιας εἰκόνας, μαυρισμένας ἀπὸ τὸν καπνὸν καὶ τὸν καιρόν, τὰς οἰκιακὰς θεότητας τοῦ νέου Ἐλληνος, ἐμπροσθεν τῶν δοποίων ἔκαιεν ἥ ἀστατος μικρὰ φλὸξ τῆς ἀκοιμήτου κανδήλας.

Κατ' ὃρθας γωνίας πρὸς τὸ ἵερον τοῦτο ἔξετείνετο σειρὰ κλεισμένων ἔρμαρίων καὶ κελλίων· βεβαίως εἰς ἓν ἐκ τῶν τελευταίων μένουν τυλιγμένα τὰ στρώματα, τὰ δοποία τὴν ἀποσπεριὰν ἔξαπλώνουν κατὰ μὲν τὸν χειμῶνα κοντὰ εἰς τὴν φωτιάν, κατὰ τὸ καλοκαίρι δὲ εἰς τὴν ἀερισμένην εἰσοδον. Αὕτα εἴναι τὰ Ἑλληνικὰ ιρεβάτια, κινητά, δπως ἥ ψάθα τοῦ κατοίκου τῆς ἐρήμου.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἥ γλυκειὰ κόρη τῆς «Δασκάλας» εἶχεν ἔξαγάγει ἀπὸ ἔρμαρίων ἔκθαμβωτικὴν παράταξιν ἐλαφρῶν δροσισμάτων, τὰ δοποία μοὶ προσέφερεν ἐπὶ δίσκου, σχεδὸν ὅσον καὶ τὰ μεγάλα της μαῦρα μάτια, ὑαλιστεροῦ. Ἐπῆρα ἀπὸ αὐτὰς τὰς προσφορὰς τῆς φιλοξενίας κατὰ τὴν ὀρθόδοξον τάξιν· ἔνα χουλιαράκι γλυκοῦ, διαυγέστατον πηγαδήσιο νερό, τὸ δποῖον ἔκαμνε τὸ ποτῆρι νὰ λάμπῃ ἀπὸ δροσερὸν ἰδρῶτα, ἔνα ποτηράκι ρακῆ, ἔνα φλυντζάνι καφὲ χωρὶς τὸ πινάκι του. Τότε ἥ γρηὰ διδασκάλισσα, ἥ δοποία

καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν ὥραν ἐκάπνιζε μὲν ὑφος Τούρκου προσευχητοῦ, ὃθησε τὸ στακτοδοχεῖον πρὸς τὸ μέρος μου ἐπὶ τοῦ διβανίου. Ἐιύλιξα ἀρωματικὸν σιγαρέτον, τὸ ἐκάπνισα ἔως τὴν ἄκρην καὶ μετὰ κοπιαστικὴν ἀνταλλαγὴν φιλοφρόνων διατυπώσεων ἐπέστρεψα εἰς τὸ χάνι μου διὰ νὰ περάσω τὴν νύκτα.

B'

ΚΥΡΙΑΚΗ ΕΙΣ ΤΟ ΜΕΛΕΝΙΚΟΝ

Ἐγλυκοχάραζε μόλις, ὅταν μ' ἔξυπνησαν οἱ ζωηροὶ κέρατος σαλπισμοὶ σημαίνοντος τὸ ἔγερτήριον. Οἱ ἀναρίθμητοι ἀλέκτορες τῆς πόλεως ἐφαίνοντο ὡς νὰ ἐλάμβανον ἴδιαιτερον ἐνδιαφέρον εἰς τὸ ἄγγελμα καὶ ἀπαντοῦσαν μὲ δύναμιν, ἡ ὁποία κατέστησεν ἀδύνατον τὸ νὰ ἔστησεν ὑπνον· αἱ κραυγαὶ των ἐσκέπαζαν ἀλλας ἀσθενεστέρας, αἱ ὅποιαι ἦσαν αἱ ἀναριθμήτου στρατύματος χηνῶν καὶ νησσαρίων. Ἡ πρώτη μου μισοκοιμισμένη σκέψις ἦτο ὅτι ὁ κόσμος ὅλος κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα εἶλε μεταμορφωθῆ εἰς ἀπέραντον ὁρνιθῶνα, μὲ τὸν ἔαυτόν μου ὡς ὁρνιθοτρόφον, καὶ ἡ δευτέρα ὅτι ἦτο Κυριακή· ἐσκέφθην δὲ τοῦτο, διότι ἦκουσα τὰ κουδουνίσματα τῶν σαράντα παλαιῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Μελενίκου.

Ἐνδυθεὶς ἔξηλθα. Παρεκτὸς τοῦ ἐκκωφαντικοῦ θορύβου τοῦ παραγομένου ἀπὸ τὰ ὁρνίθια, ἡ πόλις ἐδείκνυεν ἐλάχιστα σημεῖα ἀφυπνίσεως. Ὁ Τούρκος πεταλωτὴς ἀπέναντι δὲν εἶχεν ἄκομη ἀρχίσει τὸ καθημερινόν του μεταλλικὸν τραγοῦδι ἐπὶ τοῦ ἄκμονος· ὁ δὲ Τούρκος καφετέζης, ὁ ὅποιος εἶχε τοποθετηῆσει τὸ καφενεῖόν του κάτωθεν τῆς σκιᾶς παλαιοῦ καὶ κομβώδους πλατάνου ἐπὶ τῆς ὅχθης, διλύγα μέτρα πάρα πέρα τοῦ χανίου μου, ἐκείνην τὴν στιγμὴν μόλις ἀναπτε τὸ «μαγκάλι» του. Τοῦτο ἐντὸς διλύγων λεπτῶν ἔκαιε ζωηρὰ ἀπὸ τὸ ἰσχυρὸν φύσημα τοῦ Τούρκου καί, καθ' ἣν ὥραν μακρόσυρα ἴμπρίκια ἥρχιζαν νὰ βράζουν, τὸν ἐπλησίασα διὰ νὰ τοῦ εὐχηθῶ τοῦ Ἀλλὰχ τὴν εὐλογίαν διὰ τὴν νέαν ἡμέραν καὶ νὰ τοῦ παραγγείλω ἔνα καφέν.

Καθὼς ἐπερίμενα ἔκει, ἔνα παιδί μὲ πιμμέγιστον δίσκον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του καλὰ ἰσορροπημένον διῆλθε καὶ ἡ διαπεραστικὴ φωνή του εἰδοποίησεν ὅλους τοὺς ἐνδιαφερομένους ὅτι τὰ σησαμένια κουλούρια του ἦσαν ζεστὰ ἀπὸ τὸν φοῦρνον. Κ' ἐμὲ ἐνδιέφερεν ἡ εἰδοποίησις καὶ ἥγόρασα δύο καλοψημένα σημίτια, τὰ ὅποια μαζὶ μὲ τὸν καφὲν μ' ἐχορήγησαν εἰς τόσον εὐτελῆ τιμήν, τὸ καλύτερον πρόγευμα ποὺ ηὔτυχησα ἢ θὰ εὐτυχήσω νὰ ἔχω εἰς ἄλλον τόπον, ἐκτὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Τουρκίας.

Ἐκαθήμην ἄκομη ὑπὸ τὸν πλάτανον ὅταν εἴς τῶν κυρίων, πρὸς τοὺς ὅποιους εἶχα φέρει συστατικὰς ἐπιστολάς, ἥλθε νὰ μ' ἐρωτήσῃ ἀν ψέλω νὰ μὲ ὅδηγήσῃ εἰς τὴν Μητρόπολιν. Ἐδέχθην μ' εὐχαρίστησιν.

Ἡ λειτουργία ἦτο μακρὰ καὶ κουραστικὴ καὶ τὸ ψάλσιμον τοῦ εἴδους

ἔκείνου ποὺ ἔνέπνευσεν ἕνα ἔξυπνον ὉἘλληνα νὰ παρατηρήσῃ, δτι, κατὰ τὴν γνώμην τῶν συμπατριωτῶν του, ὃ καλύτερος δρόμος διὰ νὰ πλησιάσῃ κανεὶς τὴ Θεότητα εἶναι ἡ μύτη. Μ' ὅλον τοῦτο, αἱ τελεταὶ τῆς ἑλληνικῆς ὉἘκκλησίας δὲν πάσχουν ἔλλειψιν μεγαλοπρεπείας καὶ ἐλαφροῦ μυστικισμοῦ, τὰ δποῖα ἔξηλείφθησαν ἀπὸ τὰς λειτουργίας τῆς λατινικῆς. Τὰ ἄμφια τῶν αληριῶν εἶναι ἀξιοθαύμαστα καὶ αὐτοὶ οἱ ἔδιοι κατὰ κανόνα ἔχουν ὅψιν ἐπιβλητικήν. Ἡ ἐντύπωσις τοῦ σεβασμοῦ καὶ τοῦ μυστηρίου ἔξυψωνεται ἀπὸ τὸ δτι τὸ ἱερὸν εἶναι συνήθως ἀδρατον διὰ τοὺς λαϊκούς, ἀποκαλυπτόμενον σπανίως διὰ τοῦ αὐτομάτου παραμερισμοῦ παραπετάσματος, καὶ ἀκόμη σπανιώτερα ἀνοιγομένης τῆς χρυσωμένης πύλης. Κατὰ τὰς στιγμὰς αὐτὰς ὁ λειτουργῶν φαίνεται ἴσταμενος ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς Ἅγιας Τραπέζης καὶ ἀπέναντι ἀνωθέν του δ ὉἘσταυρωμένος μὲ ἀκανθαν στεφανωμένος, περιβεβλημένος ἄλω, φωτιζόμενος δ' ἀπ' ἀοράτου παραθύρου.

Ἡ Μητρόπολις εἶναι ἐντελῶς νέα· ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τῆς παλαιοτέρας, ἡ δποία ἐκάη τὴν παραμονὴν τοῦ Νέου ὉΕτους 1895. Αὕτη ἡ καταστροφὴ εἶχε λυπήσει φοβερὰ τοὺς Μελενικιώτας καὶ ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπισκέψεως μου ἔξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἀντικείμενον συζητήσεως καὶ πένθους. Διὰ τῆς πυρκαϊᾶς αὐτῆς ἥφαντίσθησαν ἡ παλαιοτέρα ὉἘκκλησία τῆς πόλεως καὶ ἡ κατοικία τοῦ Μητροπολίτου, καθὼς καὶ πολλὰ πολύτιμα θησαυρίσματα· μεταξὺ τούτων ὑπῆρχον ἐπισκοπικὴ μίτρα καὶ ποιμενικὴ ράβδος ἐκ φυσικοῦ κρυστάλλου χρυσοδεμένου, δῶρον, ἔλεγαν, τοῦ Σέρβου βασιλέως Στεφάνου Δουσσάν τοῦ «Στραγγαλιστοῦ», ὑπὸ τὴν λαμπρὰν μέν, ἀλλὰ βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ δποίου (1336—1356) ἡ σερβικὴ φυλὴ εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὑψιστὸν τῆς ἴστορίας της σημείον δυνάμεως καὶ δόξης καὶ ἐπεκράτει ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ἡ αἰτία τῆς πυρκαϊᾶς οὐδέποτε ἔξηκριβώθη, κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ τῆς ἐπισκέψεως μου τρεῖς διάφοροι διαδόσεις ἐπροτιμῶντο: Οἱ φανατικοὶ τῶν κατοίκων ἀπέδιδον τὴν συμφορὰν εἰς τοὺς Βουλγάρους, οἵ μετριοπαθεῖς εἰς τὴν τύχην, καὶ οἱ δεισιδαίμονες εἰς τὴν δργὴν τοῦ Θεοῦ.

Μετὰ τὴν λειτουργίαν μᾶς ἐπλησίασεν διάτοχος παρισινοῦ διπλώματος Ἰατρός, ὅστις, ἐκτὸς τῶν καθηκόντων του ὡς δημοτικοῦ Ἰατροῦ, ἦτο, συγχρόνως, καὶ εἴς τῶν ὉἘφόρων τῶν κοινοτικῶν σχολείων. Μὲ παρουσίασεν εἰς τὸ Σῶμα τῶν διδασκάλων καὶ μαζὺ εἰσήλθαμεν εἰς τὴν οἰκίαν του. ὉἘξέφρασα κατόπιν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γνωρίσω τὸν Καϊμακάμην ἢ Διοικητήν· ὁδηγηθεὶς λοιπὸν ὑπὸ τῆς συνοδείας μου ἔφθασα εἰς τὴν περίεργον συναρμολόγησιν καφενείου καὶ λέσχης δπού ἥρεσκετο ἡ Αὔτοῦ ὉἙοχότης νὰ φοιτᾶ.

Ὕστα τὸν ἄνδρα καθήμενον ἐπὶ ἔξωστου καὶ πίνοντα καφέν. Πρὸς λύπην μου μ ὉἘφάνη ἐντελῶς διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ μαχρογένειον σαρικωμένον ἀπλοῖκὸν πρόσωπον, τὸ δποῖον συνεδύαζα φυσικὰ μὲ τὸν καλοανατεθρεμ-

μένον Τούρκον ύπαλληλον. Φυσιολόγος θὰ εἶχεν ἵσως περιγράψει τὸν περὶ οὗ δὲ λόγος Γανῆ Βέην ὡς συνδετικὸν κρίκον μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ Τούρκου ἐπισήμου. Ἡτο λιγνὸς περίπου 30 ἑτῶν νέος, καθαροῖςυρισμένος, μὲ σφικτοστριμένον μουστάκι καὶ φέρων πραγματικὰ εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα—ὅχι τὰ κωμικὰ μασκαραλίκια τῆς «σταμπουλίνας»⁽¹⁾ καὶ μὲ ὑπερήφανον ὕφος, διὰ τὸ δόποιον ταῦτα τὰ πολιτισμοῦ δείγματα εὑθύνοντο. Ὁμιλοῦσε Γαλλικὰ καὶ ἐκάπνιζεν ἔτοιμα σιγαρέττα, καὶ τὰ δύο ταῦτα προϊόντα ἐγχωρίου βιομηχανίας.

Ἡ παρουσία μου ἔδωκεν εἰς τὸν Γανῆ Βέην περίστασιν νῦν ἀερίσῃ τὰ Γαλλικά του καὶ διὰ τοῦτο ἥτον ἐν ταυτῷ εὐγνώμων καὶ συγκαταβατικός. Μὲ ἐγνωστοποίησεν ὅτι ἀνῆκεν εἰς εἰκογένειαν Θεσσαλονικέων, ὅτι εἶχεν ἐμποτισθῆ εἰς τὸ Σταμπούλ μὲ τὸ νέκταρ τῆς Δυτικῆς μορφώσεως καὶ ὅτι δυστυχῶς τὸ Μελένικον δὲν ἥτο ἀκριβῶς κέντρον ζωηρότητος καὶ εὐθυμίας καὶ ἀνεστέναξεν ἐνθυμούμενος τὰς φανταστικὰς διασκεδάσεις ποὺ ἔθυσίασε δεχθεὶς θέσιν εἰς αὐτὴν τὴν λυπηρὰν γωνίαν ἔξορίας.

«Mais avant tout le devoir, monsieur», ἐψιθύρισε μὲ ὕφος μάρτυρος καὶ μὲ ἐγεννήθη ἡ ἀπορία ἀν ἐσήμαινεν ὅτι δλόκληρον τὸ devoir τοῦ Τούρκου Διοικητοῦ ἔγκειται εἰς τὸ νὰ πίνη καφὲν—καὶ ἄλλα ὠραῖα πράγματα—ἐπὶ ἔξωστου λέσχης. Ὁπωσδήποτε ἀπέφυγα ἐπιφυλακτικὰ νὰ ζητήσω διεικρίνισιν.

Μετὰ τοῦτο ἡ ἀκολουθία μου ἐπέμεινε νὰ μὲ δδηγήσῃ εἰς κατοικίας προῦχόντων.

“Οπου καὶ ἀν ἐπῆγα ηὔρα ἀνοικτόκαρδον ὑποδοχήν, πολὺ εὐχάριστον δ’ ἐντύπωσιν ἔλαβα περὶ τῆς καθαριότητος καὶ τάξεως τῆς ἐπικρατούσης εἰς κάθε οἶκον καὶ περὶ τῶν ἀπλῶν μέν, ἀλλὰ ἀρχοντικῶν τρόπων τοῦ λαοῦ. Κατὰ τὰς βραχυτάτας αὐτὰς ἐπισκέψεις δὲν ἔδίδετο βέβαια καιρὸς διὰ φιλοσοφικὰς συζητήσεις, ἡ ὅμιλία μας δὲ περιεστρέφετο, ἀν ὅχι περὶ τὸν καιρὸν (οἵ νότιοι, εὐλογημένοι μὲ οὐρανὸν ἀναλλοίωτον καὶ μὲ λεπτὸν αἴσθημα τοῦ προσήκοντος, σπανίως καταβιβάζονται κατὰ τὴν ὅμιλίαν εἰς τὸ ἀνόητον τοῦτο ἀντικείμενον) τουλάχιστον περὶ τὴν γραφικὴν τοποθεσίαν τῆς πόλεως καὶ τὸ ὑγιεινὸν τοῦ κλίματος, δύο προτερήματα διὰ τὰ δόποια δικαιώς οἱ Μελένικιῶται ὑπερηφανεύονται. Ὁμιλῶν περὶ τῶν πλημμυρῶν ἐτόλμησα νὰ ἐκφράσω τὴν ἀπορίαν μου ὅτι τόσον ἀνάρμοστος τόπος ἔξελέγη ποτὲ διὰ τὴν ἵδρυσιν πόλεως· διότι κατὰ τὰς διηγήσεις των (εὐγλωττα ἐπιβεβαιωμένας ὑπὸ μεγάλων χαλίκων, ἐπὶ τῶν δοπιών καθ’ ὅδὸν ἐσκόνταπτα), δισάκις τὰ χιόνια ἀρχίζουν νὰ λειώνουν ἐπὶ τῶν πέριξ βουνῶν, δικαία τὸ φαινόμενον ἀσήμαντος ποταμὸς φουσκώνει καὶ μεταβάλλεται εἰς ἄγριον χείμαρρον κατερχόμενον μὲ βόμβον, διὸ ποῖος εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀκούεται, καὶ παρασύροντα μέσα εἰς τὰς ἀφρισμένας του ἀγκάλας καταστρε-

(1) Σημ. μετ. «Κλειστῆς μέχρι τοῦ λαιμοῦ ρεδιγκότας».

πτικοὺς βράχους. Ἀλλὰ μὲν ἀπήντησαν πώς διὰ τοῦ σήμερον εἶναι κοίτη ρεύματος, ἥτοι κάποτε δρόμος, ἄλλοδη δὲ ὁ ποταμὸς σιγὰ σιγὰ ἥλλαξε διεύθυνσιν ἔνεκα τῶν καταστροφῶν τῶν ἐπὶ τῶν ὁρέων δασῶν. Οἱ γέροντες ἀκόμη ἐνθυμοῦνται τὴν ἐποχήν, διπότε κλίμακες ἥσαν περιτταί, ἐπειδὴ τὰ οἰκήματα εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δρόμου.

Ἄπὸ τὰς γυναικας τοῦ Μελένικου ἀπεκόμισα ἀναμνήσεις λαμπράς· τοῦτο δὲ ὅχι μόνον διὰ τὴν ὡραιότητά των. Ἐχουν ὁχρὰ λεπτὰ πρόσωπα, μεγάλα καστανὰ μάτια σκιασμένα μὲ μακρὰς βλεφαρίδας, ζωγραφιστὰ φρύδια, μικρὰ ϕόδινα στόματα καὶ στρογγυλεμένας σιαγόνας. Εἰς τὰς φλέβας μερικῶν ἐξ αὐτῶν πιθανώτατα ὑπάρχει αἷμα λησμονημένων καλλονῶν τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς, τῶν καλλονῶν ἐκείνων, ποὺ ἤκουαν μὲ ὑπομονὴν τὰς διηγήσεις τῆς βασιλοπούλας Ἀννας. Ἐξ ἵσου, δμως, ἀξιοθαύμαστος πρὸς τὴν εὔμορφιάν των εἶναι ἡ ἀβίαστος αὐτοπεποίθησις καὶ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῆς ὑπερβολικῆς ἐντροπαλότητος τῶν περισσοτέρων Μακεδονίδων.

Πραγματικῶς, τὸ Μελένικον, μολονότι κατὰ τὰς διαστάσεις μικρότερον ἀπὸ πολλὰ χωρία, δὲν εἶναι χωρίον, εἶναι πόλις μὲ τὴν καλλίστην τῆς λέξεως ἔννοιαν, πόλις ἡ διποία ἐπεσε μὲν εἰς καιροὺς κακούς, διεφύλαξεν δμως τὴν λεπτότητα, ἀνέκφραστον ἄλλὰ αἰσθητήν, ποὺ διακρίνει τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν χωρικόν. Ὁ ἀστικὸς χαρακτὴρ τοῦ Μελένικου, ἔνεκα τῆς ἀποστάσεώς του ἀπὸ διοίδους τοὺς δρόμους συγκοινωνίας μὲ τὴν Δύσιν, εἶναι ἐντελῶς γηγενὴς καὶ ἴδιορρυθμος. Ἐν τούτοις, περιέχει καὶ ἐλάχιστον κόκκον κοσμοπολιτισμοῦ, δστις ἔγκειται εἰς τοῦτο μόνον, δτι οἱ περισσότεροι τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως ταξιδεύσαντες ἐφόρεσαν εὐρωπαϊκά, συνδυασμένα δμως μὲ τὸ ἔμβλημα τοῦ ραγιᾶ, τὸ φέσι. Αἱ γυναικες εἶναι τελείως συντηρητικαί, ἐνδύονται μακρὰ φορέματα σχηματίζοντα ὠραίας πτυχὰς καὶ ὑψηλόμεσα κοντογούνια, χωρὶς νὰ εἶναι παραφορτωμέναι μὲ περιττὰ χρυσαφικά. Τὰ μαλλιά των εἶναι χωρισμένα εἰς δύο μεγάλας πλεξίδαις, ποὺ κρέμονται ὅπισσω καὶ φθάνουν πολὺ χαμηλότερα ἀπὸ τὴν μέσην. Ἀπλούστατον, καθαρόχρωμον, μεταξωτὸν μανδῆλι σκεπάζει μέρος τῆς κεφαλῆς, ἐπιτρέποντες τὰ κατὰ μέσον χωρισμένα ὑαλιστερὰ μαλλιά των νὰ φαίνωνται ἐμπρός.

Αἱ γυναικες κατέχουν εἰς τὸ Μελένικον κοινωνικὴν θέσιν ἀνωτέραν, παρὰ εἰς τὰς περισσοτέρας χώρας τῆς Τουρκίας. Συνήθως ἡ οἰκοκυρὰ ὑπόδεκεται τοὺς ἔνοντας, φεύγοντας δὲ τοὺς συνοδεύει μέχρι τῆς θύρας καὶ ἀποχαιρετῶσα αὐτοὺς λέγει ἔνα «εὐχαριστῶ» διὰ τὴν τιμήν, τὴν διποίαν ὑποθέτει ὅτι πᾶς ἐπισκεπτόμενος ἔνοις προσφέρει εἰς τὸν οἶκον, ἡ τουλάχιστον διὰ τὰ φιλικά του αἰσθήματα.

Τὸ ἀπόγευμα ἔκρουσαμεν μικρὰν παχεῖαν θύραν στερεωμένην μὲ πλατυκέφαλα καρφιὰ καὶ μᾶς ἥνοιξε γέρων κύριος φορῶν τὰ νυκτικά του : Εἴχομεν διαταράξει τὴν ἀνάπαυσίν του. Ἡτο ζωηρὸς γέρων, μὲ κοντὸν ψαρὸν γένειον καὶ ὑψηλὸν μέτωπον βαθιὰ αὐλακωμένον μὲ διασταυρωμένας ρυτί-

δας, ποὺ ὑπενεθύμιζαν τὰς βραχώδεις ὅχθας τοῦ ποταμοῦ. "Ἐφερεν ὄνομα Κουροπαλάτης, παλαιότατον μεσαιωνικόν, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπερηφανεύεται δι' αὐτό. Μᾶς ὠδήγησε διὰ μέσου τοῦ ἀκαταστάτου παλαιοῦ οἰκήματος. Αἱ ὑψωμέναι ἔξεδραι, αἱ τσιμπουκοῦθκαι, τὰ καφεκάμινα, αἱ καλοσκαλισμέναι ὁροφαὶ καὶ οἱ ζωηρὰ χρωματισμένοι τοῖχοι, τὰ ὑψηλὰ τοποθετημένα μικρὰ παράθυρα μὲ χρωματιστὰ ὑαλιά, αἱ ἀπειράριθμοι δίοδοι, κρυπτόθυραι καὶ περίεργοι ἀδιέξοδοι διάδρομοι, ὅλα διηγοῦντο περὶ πρὸ πολλοῦ περασμένου μεγαλείου. Χρονολογία ἐπί τυνος δωματίου σημειωμένη εἶναι 1750, ἀλλὰ κρίνων ἀπὸ τὸ σκοτεινὸν χρῶμα τῶν ξυλωμάτων τὸ κτίριον μ" ἐφάνη ἀσυγκρίτως παλαιότερον. Οἱ κατώτεροι τοῖχοι ἦσαν ἐκ στερεοῦ λίθου. Τὸ πλάτος καὶ ἡ δυσανάλογος μικρότης τῆς σιδηροφράκτου ύδρας ὑπεδείκνυον ὅτι ἡ οἰκία ἔμελλε κατά τινα περίστασιν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φρουρίον. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν κινδύνου καὶ ἀναγκαίας ἀμύνης ὀφθαλμοφανέστερα παρουσίαζεν ὁ «κ ρ β ι τ σ ἀ ν ο ց» (ἢ κρύπτη) μὲ τὸν δποῖον καὶ αὐτὴ ἡ οἰκία, ὅπως αἱ πλεῖσται τῆς ἴδιας ἐποχῆς, εἶναι ἐφωδιασμένη. Αὐτὰ τὰ κρυφὰ δωμάτια, τῶν δποίων πολλὰ εἴδα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἐνίστε συνίστανται ἀπὸ στενὸν διαμέρισμα ἐντὸς τοῦ τοίχου, ἔχον ὡς εἰσόδον μικρὰν διὰ τῆς ὁροφῆς ὅπην θαυμάσια ἀποκρυπτομένην διὰ κινητῆς σανίδος. "Ἄλλοτε πάλιν εἶναι κελλὶ εύρισκόμενον δπισθεν κοινοῦ ἔρμαρίου, τὸ δποῖον, δταν τραβηχθῆ ἔνα σχοινάκι, ὑποχωρεῖ καὶ ἀποκαλύπτει τὸν κρυβιτσάνον. 'Υπάρχουν ἐπίσης καὶ πάμπολαι οἰκίαι συγκοινωνοῦσαι πρὸς ἀλλήλας διὰ μέσου μικρῶν ἀφανῶν θυρίδων, μεσοήρια καλουμένων, εἰς τρόπον ὥστε ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ διέλθῃ μεγάλην ἔκτασιν τῆς πόλεως χωρὶς οὐδὲ μίαν φορὰν νὰ ἔξελθῃ εἰς τὸν δρόμον. "Ολ" αὐτὰ τὰ γνωρίσματα τῆς παλαιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς ταχύτατα ἔκλειπον μαζὶ μὲ τὰς περιστάσεις ποὺ τὰ ἔγεννησαν. 'Ο Τούρκος ἔξακολουθεῖ μὲν νὰ καταπιέζῃ, ἀλλὰ σήμερον τὸ κάμνει μὲ λεπτότητα ὡμότητος, ἡ δποία θὰ ἡνάγκαζε τοὺς πρὸ ἐνὸς ἡ δύο αἰώνων προγόνους των νὰ ἔρυθριάσουν διὰ τὴν χονδροειδίαν των.

Τὸ Μελένικον ἐπὶ ἀρχετὸν καιρὸν ἀπέφυγε τὴν κατάκτησιν τῶν Τούρκων δι' ἔξυπνοτάτου στρατηγῆματος· τοῦτο τούλαχιστον δισχυρίζεται ἡ παραδοσις. "Οταν τὸ διθωμανικὸν κῦμα εἶχε φθάσει ἕως τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν, οἱ κάτοικοι ἐσκέφθησαν νὰ κτίσουν τζαμὶ μὲ ὑψηλὸν μιναρὲν εἰς περίβλεπτον σημεῖον τῆς πόλεως. 'Η δψις τούτου τοῦ συμβόλου τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἔγέλασε τοὺς ἐπιδρομεῖς, ποὺ ἐσάρωναν τὰ γειτονικὰ μέρη, καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ πιστεύουν ὅτι τὸ Μελένικον εἶχεν ἥδη κατακτηθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅτι ἔνεκα τούτου δευτέρᾳ λεηλασίᾳ δὲν θ' ἀπέδιδε μεγάλας προσόδους καὶ δὲν τὸ ἐπλησίασαν.

"Οτε αὐτὴ ἡ κωμωδία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πλέον, μερικοὶ τῶν ἀφεντάδων ἐσυνθηκολόγησαν μὲ τὸν κατακτητὴν καὶ δι' ἐγκαίρου

παραδόσεως καὶ προσελεύσεως εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, ἔλαβαν τὸ δικαίωμα τῆς διοικήσεως τῆς περιφερείας.

Τὸ Μελένικον, λοιπόν, παρέμεινε κληρονομικὸν φέουδον εἰς αὐτὰς τὰς σίκογενείας μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Μαχμούτ τοῦ δευτέρου, δπότε τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς σημερινῆς διοικητικῆς ἀσυνταξίας.

⁹Η διήγησις τοῦ ἐμπαιγμοῦ, διὰ τοῦ ὅποιου οἱ Τοῦρκοι ἡναγκάσθησαν νὰ φεισθοῦν τῆς πόλεως, ἀπίστευτον καθὼς φαίνεται, ἐν τούτοις ἀρχετὰ πιθανὸν παρίσταται, ὅταν δώσωμεν προσοχὴν εἰς τὸν ἀμέθοδον καὶ πλανητικὸν τρόπον τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου· εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ τὸ ἀληθὲς τοῦ πράγματος ὃς ἐκ τῆς τοποθετήσεως τοῦ τζαμίου, τὸ ὅποιον, καθὼς μὲν ὑπέδειξαν οἱ σύντροφοί μου, εἶναι ἐστραμμένον ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, καὶ ὅχι πρὸς τὴν Μέκκαν, λάθος τὸ ὅποιον τότε μόνον ἥμπορεῖ νὰ ἔξηγηθῇ ἀρκούντως, ὅταν ὑποθέσῃ τις ὅτι οἱ κτίσται ἦσαν Χριστιανοὶ ἀγνοοῦντες ἀκόμη τὰς συνηθείας τῶν Τούρκων.

Μετάφρασις *Φιλίππου Σ. Δραγούμη*